

თვალსაზრისი OPINIONS

მერაბ ლალანიძე
საქართველოს უნივერსიტეტი, საქართველო
merabghaghanidze@yahoo.com

ალექსანდრე ქუთათელის “გვალვა”: რელიგია, რევოლუცია და ძალაუფლება აპოკალიფსურ მოლოდინთა გარემოში

ალექსანდრე ქუთათელის (1898-1982) მოთხრობაში “გვალვა” (1927) მოქმედება ხდება იმერულ სოფელში, კარისმერეთში, 1910 წელს. გარემო გაჩანაგებულია: “გვალვა კვლავ მძვინვარებდა”¹, მიწა დამშრალა და გაბერწებულა, ფრინველები და საქონელი გაწყვეტის პირასაა, სხვადასხვა სნეულება მუსრს ავლებს სოფლის მცხოვრებთ. ნადგურდება და იღუპება ყოველივე ცოცხალი: მცენარეები, ცხოველები, ადამიანები. სახლებს შესევია მოულოდნელად გაჩენილი ქვეწარმავლები და კალიები. უბედურების ზომები უფრო და უფრო მატულობს: თუ თავიდან ფეხშიშველა ყმაწვილს, ტყეში შემის მოსაჭრელად წასულს, სასიკვდილოდ დაგესლავს გველი, თანდათანობით ვრცელდება მითქმა-მოთქმა, რომ ჭალაში თვალი მოუკრავთ უზარმაზარი, წითელი და რქოსანი, ჯაგარაშლილი ურჩხულისათვის, რომელიც ფათერაკით ემუქრება სოფელს (“მასეთი ურჩხული, [...] არავის არასოდეს არ უნახავს ჩვენს მხარეში” – 12); ზეცად ცეცხლმოდებული ბორბალი დაგორავს ავის მომასწავებლად. ამავე დროს, მომაკვდინებული ხიფათის წინაშე აღმოჩენილი ადამიანები გულქვა და დაუნდობელი ხდებიან ერთმანეთის მიმართ, თვით ახლობელთა მიმართაც: დედაც კი აღარ ზოგავს საკუთარ შვილს².

ამგვარი ვითარება სოფლის ბინადართა შორის წარმოშობს აპოკალიფსურ განწყობებს; სჯერათ, რომ მოვიდა განკითხვის ჟამი (“ნა-

1 ალექსანდრე ქუთათელი, “გვალვა”, წგ-ში: ალექსანდრე ქუთათელი, *თხზულებანი*: 4 ტომად, ტომი III, თბ.: საბჭოთა საქართველო, 1974, გვ. 5; ნაწარმოების ტექსტის გვერდები შემდგომ – ციტირებისთანავე, ფრჩხილებში – მითითებულია ამ გამოცემით. არსებობს მოთხრობის ადრეული, უფრო მოკლე ვერსიის გამოცემა, წგ-ში: ალექსანდრე ქუთათელი, *მოთხრობები*, თბ.: საბჭოთა მწერალი, 1956, გვ. 79-97; 1974 წლის გამოცემის საბოლოო ტექსტი მანამდე გამოქვეყნებულია წგ-ში: ალექსანდრე ქუთათელი, *მოთხრობები*, თბ.: საბჭოთა საქართველო, 1963, გვ. 5-29.

2 “კიდევაც რომ მოკვდეს, სხვა გზა არ არის, ყანა ხომ უნდა გათოხნოს” (7), ამბობს გულქვანი თავისი ვაჟის, დაუძღვრებული პალიკოს, შესახებ.

მდვილად ღვთის რისხვაა!” – 8). ის ხილული განსაცდელი, რაც თვალსაწიერში ხდება, ჰბრალდება თანამოსახლეთა ურჯულოებასა და გადაგვარებას, არსებული ან დადგენილი წესების დავიწყებასა თუ უგულვებლყოფას (“ამიტომაც არის მოწეული ჩვენს თავს ეს ღვთის რისხვა, გვალვა, შიმშილი, ჭირი და ათასი სხვა უბედურება” – 9). მომავლის მანიშნებლად მიიჩნევენ ცაზე გამკრთალ უზარმაზარ ზეციურ სხეულს (“სწორედ ის კუდიანი ვარსკვლავი გვალვის, წყალდიდობის, ომის, შავი ჭირის, უბედურების და ქვეყნის დაქცევის მომასწავებელია” – 13). ირგვლივ დასადგურებულა საშიში მოლოდინის განცდა, ელიან ანტიქრისტიესა და მის მბრძანებლობას (“ურჯულო გაიმარჯვებს! ანტიქრისტიე!” – 9); გარდაუვალად მიიჩნევენ სამყაროს დაბნელებას, დედამიწის მცხოვრებთა ურთიერთხოცვასა და მამაკაცთა მოდგმის სრულ გაჟღეცას; იხსენებენ სხვადასხვა ნაწინასწარმეტყველებს, აფრთხობენ ერთმანეთს და ნათქვამის დასტურად მოიხმობენ: დაუსახელებლად და ზოგადად – იოანე ღმრთისმეტყველის გამოცხადებას³, ასევე, დაუსახელებლად, მაგრამ ზუსტი დამოწმებით – მათეს სახარებას⁴, ანდა, სახელდებით – გადმოცემას ანდრია სალოსის ირგვლივ⁵.

მაგრამ, ამავე დროს, ეს ის ხანაა, მეოცე საუკუნის დასაწყისი, როცა ქართულ ნიადაგზეც, ისევე როგორც მთელ რუსეთის იმპერიაში, თანდათანობით ღვივდება რევოლუციური მღელვარებანი. მოთხრობის მოქმედების თარიღიც იმგვარადაა შერჩეული, რომ ის სწორედ შუალედია ორ რევოლუციას შორის (პირველი, 1905-1907 წლებისა, ხოლო მეორე, 1917 წლის თებერვლისა, რომელსაც შემდგომ მოჰყვა ოქტომბრის ბოლშევიკური გადატრიალება).

მართალია, სოფლად მცხოვრებნი ამ დროს მთლიანად მოცული არიან სიახლის დაძაბული მოლოდინით, მაგრამ თუ მათი უმრავლეს-

3 “გამოცხადებაჲ წმიდისა მახარებელისა და ღმრთისმეტყველისა იოვანესი”, წგ-ში: *ძველი ქართული ახალი აღთქუმაჲ სქოლიოებით*, თბ., 2017, გვ. 437-461.

4 “გვალვა”: “ხოლო მეყვესულად, შემდგომად ჭირისა მას მათ დღეთასა, მზე დაბნელდეს, და მთოვარემან არა გამოსცეს ნათელი თვისი, და ვარსკვლავნი დამოსცვივდიან ზეცითაც, და ძალნი ცათანი შეიძრნენ” (10); მათეს სახარება, 24:29: “ხოლო მეყსეულად, შემდგომად ჭირისა მის მათ დღეთამასა, მზე დაბნელდეს, და მთოვარემან არა გამოსცეს ნათელი თვისი, და ვარსკვლავნი დამოცვივენ ზეცით, და ძალნი ცათანი შეიძრნენ” – “სახარებაჲ მათჴს თავისაჲ”, წგ-ში: *ძველი ქართული ახალი აღთქუმაჲ სქოლიოებით*, გვ. 104 (ზღრ. მარკოზის სახარება, 13:24-25 – “სახარებაჲ მარკოზის თავისაჲ”, იქვე, გვ. 136-137).

5 “ვინ დაწერა? – ანდრია სალოსმა” (9) – როგორც ჩანს, იგულისხმება ეგრეთ წოდებული “ანდრიას აპოკალიფსი”, რომელიც “წმიდა ანდრია სალოსის ცხოვრების” შემადგენელი ნაწილია (დაწერილია დაახლოებით მეათე საუკუნეში); ბერძნული ტექსტი და გამოკვლევა მის შესახებ: *The Life of St. Andrew the Fool*, Edited by L. Rydén, Uppsala, Vol. 1-2, 1995; ტექსტის ქართული ვერსიების შესახებ: ენრიკო გაბიდაშვილი, *ქართული ნათარგმნი ჰაგიოგრაფია*, თბ., 2004, გვ. 135-136.

სობა შესაძლო სიახლეთაგან სასიკეთოს არაფერს ელის, რაკი სიახლე, სავსებით შესაძლებელია, ნიშნავდეს მომაკვდინებელ საფრთხეს, სიკვდილს, განადგურებას⁶, ამავე დროს, ზოგიერთ იქაურთა – განსაკუთრებით, განათლებულთა და ახალგაზრდათა – შორის დასადგურებულა განწყობა, რომ ქვეყანა უნდა გარდაიქმნას და რწმენა, რომ, მათი თუ მათნაირთა მოწადინებით, მალე გარდაიქმნება კიდევც.

შესაბამისად, მოთხრობის პერსონაჟები უმთავრესად იყოფა ორ ნაწილად: ერთი მხრივ, რელიგიური განწყობით გამსჭვალული გლეხები, რომლებიც უცდიან აპოკალიფსურ მომავალს, ხოლო, მეორე მხრივ, მათივე თანასოფლელები, რევოლუციური სულისკვეთების პირები (მასწავლებელი, ექიმი, სტუდენტები), რომლებიც აპირებენ დამკვიდრებული წეს-წყობილების შეცვლას, ძალადობრივ დამხობას და ემზადებიან ახალი წესრიგის დასამყარებლად.

სოფლის მასწავლებელი, მიხა წეროძე, და ახალგაზრდობა მოელიან იმგვარ მერმისს, როცა “მშრომელთა” ერთობლივი მმართველობის შედეგად საყოველთაო თანასწორობა დადგინდება: “უთანასწორობა გაქრება, როდესაც მშრომელი ხალხი თვითონ მოჰკიდებს ხელს თავისი ცხოვრების მართვასა და აშენებას!” (25). მემამბოხეთა შეხედულებით, მათი სანუკვარი მიზნის მისაღწევად, – ადამიანთა გასათანაბრებლად, – საჭიროა ძალაუფლების მოპოვება, რადგან ყველა შეძლებულსა და მესაკუთრეს ქონება “ძალით უნდა წაართვა” (26). ამგვარი მისწრაფების ადამიანებს ქრისტიანული რელიგია დაბრკოლებად მიაჩნიათ მათი მიზნებისათვის, რაკი თვით იესო ქრისტემაც “არ მოსპო უთანასწორობა [...]. იგი თვლიდა, რომ მდიდრებისა და ღარიბების არსებობის გარეშე ქვეყანა წარმოუდგენელია” (25). თვალსაჩინოა, რომ მათთვის მიუღებელია სარწმუნოება არა მარტო თავისი გამოვლენის სახით, არამედ თავისი არსითაც:

ჩვენი ახალგაზრდობა ღმერთის არსებობას უარჰყოფს. სარწმუნოება ზღაპრად მიაჩნია მას. იგი ამტკიცებს, რომ ღმერთს არ შეუქმნია ქვეყანა, რომ ადამიანია მეფე ბუნებისა, რომ იგი თვითონ არის ღმერთი... (24).

თავის მხრივ, ქრისტიანობას, ან, უფრო ზუსტად, იმდროინდელ ოფიციალურ, სახელმწიფოებრივ-იმპერიულ ეკლესიას მოთხრობაში წარმოადგენს ხანშიშესული კარისმერეთელი დეკანოზი იაკობ ფხაკაძე, წიგნიერი და გამჭრიახი მღვდელი, რომელიც თავის გარემოში არც საზოგადო-სასულიერო გავლენას მოისაკლისებს: “ფხაკაძე გა-

6 რუსეთის იმპერიაში გავრცელებულ აპოკალიფსურ განწყობათა და მათი წარმოშობისა თუ წინამორბედების შესახებ: J. Eugene Clay, “Apocalypticism in Eastern Europe”, in: *The Encyclopedia of Apocalypticism*, Vol. 3: Apocalypticism in the Modern Period and the Contemporary Age, New York/London: Continuum, 2000, p. 293-321.

ნათლებული კაცი იყო. მას კიევის სასულიერო აკადემია ჰქონდა დამთავრებული და ეპისკოპოსის ტოლ კაცს უწოდებდნენ” (14). თუმცა მისი შინაგანი ცხოვრება სრულებით განსხვავდება იმისაგან, როგორადაც იგი საკუთარ თავს აჩვენებს ან როგორც მას სხვები ხედავენ: გარდა იმისა, რომ დეკანოზი მთლიანად დაცლილია ზნეობრივი მუხრუჭებისაგან, მას უარყოფილი აქვს პირადი სარწმუნოებაც (“იაკობ ფხაკაძე ორპირი, ურწმუნო და ეშმაკი კაცი იყო” – 15), მაგრამ ამის შესახებ არაფერი იციან მისმა თანასოფლელებმა და ირგვლივ მყოფთა შორის მას აღმატებული სახელი, სულიერი ავტორიტეტი მოუპოვებია (“ლამაზ და წარმოსადეგ მოხუცს ხალხი წმინდანს უწოდებდა” – 15). თავის ნამდვილ ცხოვრებას კი ფხაკაძე საკუთარი “ათი მცნებით” წარმართავს, რომელსაც სავსებით ეშმაკისეული შინაარსი და მოწოდება აქვს (თუმცა მწერალი მას “იეზუიტურ სიბრძნის კოდექსს” არქმევს⁷).

მოთხრობაში ცხადად ჩანს, თუ რამდენად მოხერხებულად იყენებს ეს სამღვდელო პირი, ერთი მხრივ, სხვათა რელიგიურ განწყობებს და, მეორე მხრივ, საკუთარ ცოდნასა თუ უნარებს ადამიანების სამართავად და მათზე ძალაუფლების დასამყარებლად. ამ მიზანსწრაფვის ხორცშესასხმელად მას სწორედ სათანადო დროდ მიაჩნია გვალვა, სოფელში წარმოქმნილი ვითარება და, შესაბამისად, თანასოფელთა აპოკალიფსური მოლოდინები. რაკი დეკანოზმა, მეცნიერული ცოდნის საფუძველზე (გიმნაზიის დირექტორის დახმარებით, – კერძოდ, ბარომეტრის საშუალებით), ზუსტად იცის, თუ რომელ დღეს მოვა წვიმა, მას შესაძლებლობა აქვს, თავისი ეს ცოდნა გამოიყენოს იმისათვის, რათა ჩვეულებრივი, ბუნებისმიერი მოვლენა სასწაულად გამოაცხადოს. ფხაკაძეს მიაჩნია, რომ იმისათვის, რათა ხალხმა არ დაკარგოს სარწმუნოება, ეკლესიისა და მის მსახურთა მიმართ ნდობა, აუცილებელია ამ ხალხის დაჯერება, რომ მოხდა ზებუნებრივი რამ, ღმრთაებრივი ძალის ჩარევა ყოფითობის ბუნებრივ მდინარებაში, – სასწაული: მისი სიტყვებით, “რწმენა სასწაულის გარეშე შეუძლებელია!” (16), “რწმენა სასწაულის გარეშე არ არსებობს” (17), ხოლო მისი თანამოსაუბრე და თანამოაზრე, გიმნაზიის დირექტორი, ალექსი ქვარიანი, ადასტურებს, რომ “სასწაული ათეისტსაც კი არწმუნებინებს ღმერთს” (16).

მღვდელმსახურს ნამდვილად სჯერა, რომ თავად ადამიანებს, – ტანჯვისა და უსასოობის პირობებში, – აუცილებლად სჭირდებათ რწმენა, რისი საფუძველიც უნდა გაამყაროს სასწაულმა:

7 კომუნისტურ-საბჭოთა იდეოლოგია ასე განმარტავდა სალექსიკონოდ იეზუიტს (გადატანითი მნიშვნელობით): “ფლიდი, ორპირი, ცბიერი ადამიანი”.

სასოწარკვეთილებამდე მისული ხალხი ჩვენგან სასწაულს მოითხოვს. ხოლო როდესაც ეს გატანჯული, უმწუო ქმნილებები – ადამიანები შიშით არიან შეპყრობილნი, სწორედ მაშინ იქმნება საჭირო და მაღლიანი ნიადაგი რწმენისა და სასწაულისათვის (17).

ამგვარი შეხედულება მტკიცედ აქვთ გამჯდარი ეკლესიის სხვა მსახურთაც, – ამიტომაც დეკანოზის ორი თანამსახური, მღვდლები მარკოზი და პლატონი, ამგვარივე დარწმუნებით აცხადებენ:

- ხალხი სასწაულს მოითხოვს.
- სასწაული თუ არ მოხდა, ეკლესია უნდა დაგხუროთ (18).

მაგრამ რადგან მღვდლები მიწიერი არსებანი არიან, ხოლო მიწიერი არსებანი დამოუკიდებლად ვერასოდეს მოახდენენ სასწაულს, ფხაკაძეს მიაჩნია, რომ სასულიერო პირები იძულებული ხდებიან, თაღლითობის გზით მოატყუონ და დააჯერონ ადამიანები.

დედამიწაზე ქრისტეს ნაცვალნი, მისი მმოსავნი და მსახურნი ეკლესიისა, მოკლებულნი იყვნენ სასწაულის მოხდენის საშუალებას. [...] მათ მოატყუეს ხალხი და ღმერთისადმი ადამიანთა რწმენა საიდუმლოებაზე, სასწაულზე და ავტორიტეტზე დააფუძნეს. დაჰკარგეს რა საშუალება და უფლება სასწაულის მოხდენისა, ისინი იძულებული გახდნენ მიემართათ ტყუილისა, ხერხისა და ცბიერებისათვის... ამას ჩავდივართ ჩვენც! – თქვა დეკანოზმა (18).

ამდენად, დეკანოზ ფხაკაძის განცხადებით, რწმენა ეფუძნება საიდუმლოებას, სასწაულსა და ავტორიტეტს.

ამ მზაკვრული თვალსაზრისით, რაკი ადამიანების სამართავად აუცილებელია სასწაულის ჩვენება, ხოლო სასწაულის მოხდენა კი აღემატება ბუნებრივ ადამიანურ უნარებს, ამიტომ გარდაუვალია, ამოქმედდეს სიცრუე (“ტყუილი”), რომლით სარგებლობისათვის საჭირო ხდება მოხერხება, ცოდნა, უნარი (“ხერხი”), მაგრამ სიყალბის მოხმარებისას ხელისშემშლელ დაბრკოლებად არ უნდა აღმოჩნდეს პატიოსნება, ანუ ადვილად უნდა იქნეს გამოყენებული თვალთმაქცობა თუ თაღლითობა (“ცბიერება”). ამავე დროს, ტყუილი, მიწოდებული სასწაულის სახით, სარწმუნო ხდება ავტორიტეტის ძალით, რომელიც საბოლოო სიმყარეს ანიჭებს ამ სასწაულს, მაგრამ ეს მოვლენა, რომლის წყარო და საფუძველი უმეტესწილად სრულიად ბუნებრივია, არ უნდა აიხსნას, ხოლო მისი წარმოშობა უნდა დარჩეს დაფარული, დამალული, იდუმალი, ანუ არ უნდა გამოჟღავნდეს, რომ ის ემყარება ტყუილს, ხერხსა და ცბიერებას. შემდგომ, თავის მხრივ, სასწაულის დაჯერებას შედეგად მოჰყვება სარწმუნოების წარმომადგენელთა ავტორიტეტის გაძლიერება, რასაც ემყარება ძალაუფლება.

რამდენადაც იაკობ ფხაკაძე წინასწარ ფლობდა ცოდნას, – მოპოვებულს მექანიკური აპარატის გამოყენებით, – რაც სხვებს არ მოეხსენებოდათ (“ეს წვიმა და ღრუბლები ადგილობრივი წარმოშობისა იყო, ხვალ ისევ გვალვიანი დღე გათენდება” – 23), მას საშუალება მიეცა, წმიდა გიორგის ხატის გამოსვენებისა და მის წინაშე ლოცვა-ლიტანიის ჩატარების შემდეგ უცებ წამოსული წვიმა გამოეცხადებინა სასწაულად, რომელიც უეჭველად ირწმუნა მრევლმა. ხოლო შემდგომ, როცა წვიმა მალევე შეწყდა და ირგვლივ ისევ გვალვამ დაისადგურა, ხელახლა მობრუნებული განსაცდელი აიხსნა იმგვარად, რომ ის იყო შედეგი იმ ცოდვისა, რომელიც ეკლესიის გატეხით ჩაიდინეს ყაჩაღებმა, რაც თავად დეკანოზის მიერ იყო წინასწარ დაგეგმილი. ამდენად, გვალვის დაბრუნებაც შეფასდა სასწაულად, რადგანაც ის მიჩნეული იქნა სასჯელად ჩადენილი მკრეხელობის გამო. მღვდელმსახურის მზაკვრული ჩანაფიქრი საგულდაგულოდ იყო გათვლილი და დაგეგმილი:

განა არ შეიძლება ხალხის დარწმუნება, რომ ახალგაზრდობის უზენოობის, ღვთის შეგინების, გაუგონარი მკრეხელობისა და ეკლესიის გაძარცვის სურვილის გამო, წმინდა გიორგი განრისხდა და უბრძანა ღრუბლებს, გაბნეულიყვნენ?.. (23).

რაც შეეხება რევოლუციური განწყობისა და მოლოდინის ახალგაზრდებს, მათ მყარად სჯერათ, რომ მალე, ხელისუფლების ძალადობრივი დამხობის შედეგად, ისინი სასწაულის საცდურისაგან გაათავისუფლებენ ადამიანებს, რომელთა აუცილებელი გამოფხიზლების შემდეგ რელიგიური ბანგისაგან (რელიგიის მარქსისტული განმარტების მიხედვით) გაუძღვებიან მათ, ხოლო ისინი – ახალი წინამძღოლნი – სანუკვარ ძალაუფლებას მოიპოვებენ:

მალე იგრიალებს ქარიშხალი, ძველ კერპებს დაამხობს და ხალხი აღარ დაუჯერებს სასწაულებს. ისინი თავს დააღწევენ რელიგიურ თრობას და ჩვენ გამოგვყვებიან, ახალი და ნორჩი დასჯაბნის ძველს! (22).

მანამდე კი, სასწაული, რომელიც თავისი არსით იღუმალია, რადგან მისი ბუნებრივი ახსნა გლახებს შეუძლებლად მიაჩნიათ თავიანთი უცოდინარობის გამო, საშუალებას აძლევს დეკანოზ იაკობ ფხაკაძეს, არაფერი ემოქრებოდეს მის ავტორიტეტს, რაც მას უქმნის შესაძლებლობას, მოიპოვოს და შეინარჩუნოს ძალაუფლება.

როგორც ჩანს, ალექსანდრე ქუთათელის “გვალვის” ეს პერსონაჟი, რომელიც აცხადებს, რომ სარწმუნოება დაფუძნებულია “საიდუმლოებაზე, სასწაულზე და ავტორიტეტზე” (18), მისდევს რელიგიის იმგვარ გაგებას, როგორსაც ემყარება დიდი ინკვიზიტორი, – მოქმედი პირი

ფიოდორ დოსტოევსკის (1821-1881) რომანიდან “ძმები კარამაზოვები” (“Братья Карамазовы”, 1880).

ესპანელი ინკვიზიტორი რომანში მონაწილეობს არა უშუალოდ, – იგი ჩნდება მხოლოდ წიგნში ჩართულ ზეპირ მოთხრობაში თუ იგავში (“პოემაში”), რომლის ავტორობა მიეწერება ნაწარმოების ერთ-ერთ პერსონაჟს, ღმრთისმებრძოლსა და, ამასთანავე, ღმრთისმადიებელს, ივან კარამაზოვს, რომელიც მის მიერ შეთხზულ ამ ამბავს დუქანში უყვება თავის ძმას, მონასტრის მორჩილს, ღრმად მორწმუნე ახალგაზრდა ალექსეი კარამაზოვს, ალიოშას.

ამ “პოემის” მიხედვით, ქვეყნად ხელახლა მოსული იესო ქრისტე, – მოქმედება ხდება სევილიაში, ესპანეთში, მეთექვსმეტე საუკუნეში, – ინკვიზიციის ციხეში აღმოჩნდება ქალაქში გაშლილი საქმიანობის გამო, რაც ისევ ადამიანების მიმართ უსაზღვრო სიყვარულსა და სასწაულებრივ სამსახურში – სწეულთა გამოჯანმრთელებასა და მკვდართა გაცოცხლებაში – გამოიხატა. სიკვდილით მოსალოდნელ დასჯამდე მას საკანში სასაუბროდ ესტუმრება ღრმად მოხუცი დიდი ინკვიზიტორი, მაგრამ აღმოჩნდება, რომ იესო მხოლოდ უსმენს ინკვიზიტორის ხანგრძლივ მონოლოგს და არ აპირებს, პასუხი გასცეს მას. საბოლოოდ, ქრისტე უხმოდ აკოცებს მოხუცს, რომელიც გაუღებს მას დილეგის კარს და მოითხოვს მისგან, არასოდეს დაუბრუნდეს ადამიანებს.

მთავარი საყვედური, რასაც ინკვიზიტორი წარუდგენს იესოს, ისაა, რომ მან ადამიანებს მიანიჭა თავისუფლება, რითაც მათთვის სრულიადაც არ მოუტანია ბედნიერება: “რადგან არაფერი და არასოდეს არ ყოფილა ადამიანისა და ადამიანური საზოგადოებისათვის უფრო აუტანელი, ვიდრე თავისუფლება”⁸.

იგი ცდილობს, აუხსნას ქრისტეს, თუ რა არის ადამიანთა ნამდვილი მოთხოვნილება და რა სჭირდებათ მათ ბედნიერების განსაცდელად: რომ ადამიანმა უნდა დაძლიოს შიმშილი, დაპურდეს, ხოლო ამისათვის იგი თანახმაა, უარი თქვას თავისუფლებაზე, რადგან თავისუფალი ადამიანი ვერასოდეს გაძლება. კიდევ, ადამიანს სჭირდება არსება, რომელსაც უნდა ეთაყვანებოდეს და ენდობოდეს (მაგრამ არა მარტოხელად, არამედ სხვებთან ერთად, ერთობლივად), რომლის ნება-სურვილსაც უნდა ასრულებდეს და რომლის იმედიც მას უნდა ჰქონდეს, – უნდა სჯეროდეს, რომ იგი მფარველობას აღმოუჩენს ყოველგვარი განსაცდელისას. სწორედ ამისათვის არიან საგანგებო პირები, რომლებიც ფლობენ ძალაუფლებას, რათა ადამიანები უზრუნველყონ საკვებით, განცხრომითა და უსაფრთხოებით.

8 Ф. М. Достоевский, “Братья Карамазовы”, в кн.: Ф. М. Достоевский, *Полное собрание сочинений*: в тридцати томах, Том XIV, Ленинград: Наука, 1976, с. 230.

დიდი ინკვიზიტორი არწმუნებს იესოს, თუ რამდენად მნიშვნელოვანი და გადამწყვეტია მორწმუნეთა რელიგიურ ცხოვრებაში და, ასევე, ადამიანთა მართვის საქმეში სასწაული, რომელსაც უპირატესობაც კი ენიჭება ღმრთის აღიარებასთან შედარებით: “როგორც კი ადამიანი უარყოფს სასწაულს, უმაღლეს უარყოფს ღმერთსაც, რადგან ადამიანი ეძებს არა იმდენად ღმერთს, რამდენადაც სასწაულს”⁹.

მაგრამ ამჯერადაც, სასწაული ემყარება ტყუილს, სიცრუეს, ხოლო იგი, ვინც მას იყენებს ძალაუფლების დასამყარებლად და გასამყარებლად, სარგებლობს ადამიანთა უცოდინარობით:

ჩვენ დავთანხმდებით, ავიტანოთ თავისუფლება და ვიბატონოთ მათზე, – ბოლოს იმდენად საშინელი გახდება მათთვის თავისუფლად ყოფნა. მაგრამ მათ ვეტყვით, რომ შენი მორჩილი ვართ და შენი სახელით ვბატონობთ. ისევ მოვატყუებთ მათ, [...] რადგან ჩვენ უნდა ვიცრუოთ¹⁰.

ამდენად, ადამიანების დასამორჩილებლად და მათი მხრივ ერთგულების გასამყარებლად მმართველები უნდა იყენებდნენ სასწაულს, დაფუძნებულს ტყუილზე, რაც, რა თქმა უნდა, ადამიანების ცხოვრებიდან გამორიცხავს თავისუფლებასა და არჩევანს:

არსებობს სამი ძალა, ერთადერთი სამი ძალა ამ ქვეყნად, რომელთაც შეუძლია სამუდამოდ გაიმარჯვოს და დაიმონოს ამ სუსტი ნებისყოფის ამბოხებულთა სინდისი, – მათი ბედნიერებისათვის. ეს ძალებია: სასწაული, საიდუმლოება და ავტორიტეტი¹¹.

დიდი ინკვიზიტორი ასე აღუწერს ამ მმართველთა საქმიანობას, მიზანსა და ხერხებს საუკუნეების განმავლობაში:

ჩვენ ნება გვქონდა, გვექადაგა საიდუმლო და გვესწავლებინა მათთვის, რომ მნიშვნელოვანია არა მათი გულების თავისუფალი გადაწყვეტილება და არც სიყვარული, არამედ საიდუმლო, რომელსაც ისინი ბრმად უნდა დაემორჩილონ, თვით მათი სინდისის მიღმა. ჩვენ ასეც მოვიქეციით. ჩვენ შევასწორეთ შენი თავდადება და დავაფუძნეთ ის სასწაულზე, საიდუმლოებაზე, ავტორიტეტზე. და ადამიანებს გაუხარდათ, რომ მათ კვლავ გაუძღვნენ როგორც ფარას და რომ მათი გულებიდან საბოლოოდ მოიხსნა აგრერიგად საშინელი ძღვენი, რამაც მათ ამდენი ტანჯვა მოუტანა¹².

9 იქვე, c. 233.

10 იქვე, c. 231.

11 იქვე, c. 232.

12 იქვე, c. 234.

თვალსაჩინოა, რომ სულიერ ცხოვრებას ენაცვლება სასწაული, ჭეშმარიტებას – საიდუმლოება, ხოლო თავისუფლებას – ავტორიტეტი.

ცხადია, რომ დიდმა ინკვიზიტორმა, მისმა მიმდევრებმა რელიგიის სახელით უარი თქვეს რელიგიაზე, ქრისტეს სახელით უარყვეს ქრისტე...

ეჭვს არ უნდა იწვევდეს, რომ ქუთათელის მოთხრობაში “გვალვა” დეკანოზ იაკობ ფხაკაძის მსჯელობა საიდუმლოების, სასწაულისა და ავტორიტეტის ირგვლივ ეფუძნება დოსტოევსკის “პომეას” დიდი ინკვიზიტორის შესახებ, რომელიც ცალკე თავადაა ჩართული რომანში “ძმები კარამაზოვები”.

ოლონდ უნდა დაზუსტდეს, რომ ის, რასაც დოსტოევსკის დიდი ინკვიზიტორი ნაწარმოებში მხოლოდ განსჯის საგნად აქცევს (თუმცა, სავარაუდოდ, ამ წესითვე ცხოვრობს და, საფიქრებელია, ამგვარადვე წარმართავს თანამოქალაქეთა ყოფას, მაგრამ რომანის მკითხველი მოვლენათა აღწერას ვერ ხედავს), დეკანოზი იაკობ ფხაკაძე ყოველდღიურ გარემოში – კარისმერეთის მოსახლეობას შორის – განახორციელებს დაუბრკოლებლად და შეუეჭვებლად.

მართალია, “ძმები კარამაზოვების” ეს მონაკვეთი მისი გამოქვეყნების დროიდანვე იპყრობდა მკითხველთა, მწერალთა, ლიტერატურის მკვლევართა, ფილოსოფოსთა თუ თეოლოგთა განსაკუთრებულ ყურადღებას, ხოლო ამგვარ გამომხმაურებათა რიცხვი ნამდვილად დაუთვლელია, მაინც პირველი, ვინც საგანგებო ყურადღება მიაპყრო “ლეგენდას დიდ ინკვიზიტორის შესახებ” და საგანგებო წიგნი მიუძღვნა მას, იყო ვასილი როზანოვი (1856-1919). მისი მოზრდილი ნაშრომი – “ფ. მ. დოსტოევსკის ლეგენდა დიდი ინკვიზიტორის შესახებ” (“Легенда о Великом инквизиторе Ф. М. Достоевского”, 1894)¹³ – ავტორის სიცოცხლეში არაერთხელ გამოქვეყნდა (ბოლოს 1906 წელს).

ფაქტობრივად, ამ წიგნმა, რომელშიც გადმოცემულია “პომეის” სავსებით ახლებური და უჩვეულო ინტერპრეტაცია, სათავე დაუდო არა მარტო როზანოვის საჯარო აღიარებას, არამედ სახელი გაუთქვა რომანის ამ ჩართულ მონაკვეთსაც და ის ხანგრძლივ სამსჯელო საგნად აქცია.

გასათვალისწინებელია, რომ ნაშრომში დოსტოევსკისეული ლეგენდა ავტორმა მჭიდროდ დაუკავშირა აპოკალიფსურ განწყობებს და საკუთარი ტექსტი დატვირთა არაერთი დამოწმებით იოანე ღმრთისმეტყველის გამოცხადებიდან.

13 В. В. Розанов, “Легенда о Великом инквизиторе Ф. М. Достоевского”, в кн.: В. В. Розанов, *Полное собрание сочинений*: в 35 томах, Том 1, Санкт-Петербург: Росток, 2014, с. 13-162.

როზანოვის სიტყვებით, ისტორიული გარდატეხის ხანაში ადამიანი განსაკუთრებით მგრძობიარეა სასწაულის მიმართ და დაძაბული ელოდება მას:

ულმრობის ხანაში ადამიანებს ყური აქვთ მიპყრობილი ყოველივე უჩვეულოს, განსაკუთრებულის მიმართ, იმის მიმართ, სადაც დარღვეული ჩანს ბუნების კანონი. შეიძლება ითქვას, ამგვარ დროს არაფერს ეძებენ ისეთი მონდომებით, როგორც სწორედ სასწაულებრივს¹⁴.

უნდა ითქვას, სულაც არაა გამორიცხული, რომ ვასილი როზანოვის ამ გახმაურებულ ნაშრომს, დოსტოევსკისეული ლეგენდის როზანოვისეულ ინტერპრეტაციას იცნობდა ალექსანდრე ქუთათელი და, შესაძლოა, – პირველწყაროს, ანუ თავად რომანის გარდა, – სწორედ ამ წიგნის გამოძახილი შეიმჩნეოდეს “გვალვის” ავტორის მიერ ინკვიზიტორის, როგორც პერსონაჟის, აღთქმისას და დეკანოზ ფხაკადის სახის ჩამოყალიბებისას. ცნობილია, რომ როზანოვმა, ზოგადად, და ამ წიგნმა, კერძოდ, შესამჩნევი გავლენა მოახდინა მეოცე საუკუნის მოდერნისტულ კულტურაზე და, საფიქრებელია, არც ამ ეპოქის ქართველი მწერლებისათვის უნდა დარჩენილიყო უცნობი¹⁵.

“გვალვის” მოქმედი პირი, დეკანოზი იაკობ ფხაკადე, დოსტოევსკის დიდი ინკვიზიტორის კვალად, თავისი ცოდნის საშუალებით, – რომელსაც სასწაულად წარმოადგენდა, – აპირებდა ადამიანების მართვას, ძალაუფლების შენარჩუნებასა და ეკლესიის მიმართ მათი ერთგულების გამყარებას. თუმცა, საბოლოოდ, მისი მცდელობა და საქმიანობა მაინც უშედეგოდ დამთავრდა...

მოთხრობის მოკლე ეპილოგში, რომლითაც მთავრდება ნაწარმოების ბოლო გამოქვეყნებული ავტორისეული ვერსია (1974), ხელისუფლების მოპოვებისათვის მეზობლ მოჯანყებულებისათვის მიუღწევიათ და ქვეყანაში კომუნისტური მმართველობა დამკვიდრებულა: “ძალაუფლებაც და მიწაც აჯანყებულ ხალხის ხელში გადავიდა” (26), თავად ეს მოვლენა კი სასწაულს უტოლდება (“რაც მათ წინათ სასწაულად მოეჩვენებოდათ” – 26). ნიშანდობლივია თავად მესამეხეტა მოლოდინი ადრეული ბრძოლისას, რომ სასწაული გაუქმდებოდა (“ხალხი აღარ დაუჯერებს სასწაულებს” – 22) და ხალხი რევოლუციონერებს გაჰყვებოდა. ახლა კი სასწაულის ადგილი დაუკავებია იმდროინდელ ტექნოლოგიურ ცოდნას (იგულისხმება “გლეხების მიერ გაშენებული სარწყავი არხი” – 26), რამაც გვალვი-

14 В. В. Розанов, “Легенда о Великом инквизиторе Ф. М. Достоевского”, с. 88.

15 ალექსანდრე ქუთათელის უმცროსი თანამედროვის, აკაკი გაწერელიას, დამოკიდებულების შესახებ ვასილი როზანოვის მიმართ: მერაბ ლალანიძე, “ვასილი როზანოვი ქრისტიანობის გალავანს მიღმა”, წგ-ში: მერაბ ლალანიძე, *მწერლის ცხოვრება დროში და სიტყვაში*, თბ.: მემკვიდრეობა, 2011, გვ. 418.

საგან დაიხსნა კარისმერეთელები და რასაც, როგორც ჩანს, შიმშილის საფრთხისაგან გადარჩენა და ადამიანების დაპურება მოჰყოლია (ადრე ტექნოლოგიურ ცოდნას მხოლოდ დეკანოზი ფხაკაძე ფლობდა). ამ დროს უკვე აღარავინ ელოდება რელიგიურ სასწაულს, ანუ ხსნას, მოტანილს სიწმიდის თაყვანისცემის საშუალებით: “გვალვის დროს ლიტანია, წმინდა გიორგის ხატის გასვენება და მისი განბანა დღეს არავის აზრადაც არ მოუვა” (26). შესაბამისად, მწერლის დასკვნითი განაცხადით, ბოლშევიკების ბატონობისას სასწაულის საჭიროება გამქრალა, ხოლო ადამიანთა აპოკალიფსური მოლოდინები გაქარწყლებულა და გაუჩინარებულა.

მაგრამ ის, რაც მოთხრობაში ბუნდოვნად ჩანს, – თუ როგორ ჩანაცვლა რელიგია და ეკლესია მარქსისტულ-ლენინურმა სწავლებამ, – ცხადად აღბეჭდილა მწერლის ფარულ პირად ჩანაწერებში, რომელიც მხოლოდ მისი გარდაცვალებისა და კომუნიზმის დაცემის შემდეგ გამოქვეყნდა:

რელიგიის ადგილი ამქვეყნად იდეალური საზოგადოების, კომუნიზმის შექმნის შესახებ მარქსისტულმა მოძღვრებამ დაიკავა. მარქსის გარდაცვალების მერმე ლენინი მარქსის (მამის) მემკვიდრედ (შვილად) მიიჩნის. [...] მარქსისა და ლენინის მოძღვრებამ ყველგან – დასავლეთსა და აღმოსავლეთში მოიკიდა ფეხი. მაგრამ რუსეთში სოციალიზმისა და კომუნიზმის მშენებლობის ნახევარსაუკუნოვანმა განუხორციელებელმა ექსპერიმენტმა, რომელმაც მრავალი მილიონი კაცი, ზღვა სისხლი და ცრემლი შეიწირა, შეარყია ლენინის მოძღვრებისადმი რწმენა¹⁶.

კომუნისტური იდეოლოგიაც რწმენას ითხოვდა, მაგრამ თუკი მას, – მოძღვრებას მიწიერი “სამოთხისა” და საყოველთაო თანასწორობის შესახებ, – ადამიანებისათვის სულაც არ მოაქვს უზრუნველობის, კეთილდღეობისა და უსაფრთხოების განცდა, ეს მოძღვრება მალე კარგავს მიმდევრებს.

ამავე დროს, ალექსანდრე ქუთათელს გულწრფელად მიაჩნდა, რომ როგორც რელიგიური რწმენა, ისე რელიგიის მიბაძვით შექმნილი ნებისმიერი მოძღვრება უცხო იყო, საზოგადოდ, ქართველი ადამიანისათვის. მას ქართული საჯარო თუ კულტურული გარემო ბუნებრივად და სიღრმისეულად არარელიგიურად მიაჩნდა. პროზაიკოსის ერთ სტატიაში, რომელიც კერძო ლიტერატურულ თარიღს, – ნიკოლოზ ბართაშვილის გარდაცვალების ასი წლისთავს, – ეძღვნება (1945), იგი ამგვარად მსჯელობს ქართველი ადამიანების ხასიათისა თუ მისწრაფებათა შესახებ:

¹⁶ ალექსანდრე ქუთათელი, *უბის წიგნაკი*, თბ.: ლიტერატურის მატრიცა, 2009, გვ. 32-33.

ქართველი თავისი ხასიათით ოპტიმისტია, მოქმედი, მეზრდოლი, გამბედავი და მხიარული ბუნების მქონე. [...] იგი ცხოვრებას აღმერთებს, სიკვდილის ეშინია. მას საიქიო და სულის უკვდავება არ სწამს. იგი წარმართია უფრო, ვიდრე ქრისტიანი. [...] იგი მატერიალისტი უფროა, ვიდრე იდეალისტი¹⁷.

ამ თვალსაზრისით, თუკი ადამიანი ცხოვრების მოყვარული, მხიარული და უშიშარია, მაშინ მას არ სწამს, რომ არსებობს არამიწიერი ცხოვრება, თუმცა – უცნაურად – შიშითაა მოცული სიკვდილის წინაშე. იმდროინდელი მკაფიო ტერმინოლოგიური გამიჯვნის კვალობაზე, ქუთათელი ქართველ ადამიანებს მატერიალისტური – და არა იდეალისტური – ხედვის მქონეთა შორის მიუჩინებს ადგილს. მწერალს მიაჩნია, რომ შესაძლებელია დასკვნების გაკეთება ეროვნული ნიშნით გაერთიანებულ ადამიანთა ზოგადად თვისებებზე, ცალკეული პიროვნული გამორჩეულობისა თუ გამოყოფა-გამოკვეთის გარეშე.

გასათვალისწინებელია ისიც, რომ ხალხი, – კერძოდ, ამ შემთხვევისას, ქართველი ხალხი, – მოთხრობაში “გვალვა” გამოყვანილია, როგორც უძველესი და უწყვეტი მთლიანობის მატარებელი ერთიანობა, კოლექტივი, რომლის არსებობა ქალდეასა თუ ხეთების დროიდან იღებს სათავეს და ისევ აგრძელებს არსებობას: “ეს ხალხი ქალდეადან, ხეთიდან მოდიოდა, მოვიდა და არ უჩანს დასასრული ხალხთა მოდგმის სვლას...” (19). სავარაუდოდ, ამ აღწერისას არეკლილი უნდა იყოს მწერლისდროინდელი გავრცელებული თვალსაზრისები, – საკმაოდ ფართოდ გაზიარებული საისტორიო-სალიტერატურო-სახელოვნო წრეებში და ნიშნულად, ხშირად მითოლოგიზებული დასახული სხვადასხვა ლიტერატურულ ტექსტში, – ქართველი ხალხის წარმოშობისა და მისი პრეისტორიის შესახებ¹⁸. ჩანს, ავტორს მტკიცედ სჯერა, რომ ისინი, ვინც აღმოსავლეთის უდაბნოები გამოიარა, ვინც საუკუნეების განმავლობაში აშენებდა თუ იბრძოდა, არ გამწყდარა და მის დროსაც, მის გვერდით ის ადამიანებია, ვინც “კვლავ ხნავენ მიწას, სთესავენ პურს, აშენებენ ვაზს, საწნახლებში სწურავენ ყურძენს, მიწაში ჰყრიან ვეება ქვევრებს... ისმის ჰოროველა, ნადური, მხედრული, მრავალყამიერი და საარაკო ცეკვა-თამაში” (19). პროზაიკოსის აზრით, ერის არსებობა მთლიანი და განუყოფელია, მისი ყოფნა არასოდეს მთავრდება, ხოლო რელიგიური რწმენა მაინც წარმავალი, დროებითი, მბჟუტავია, და ერთ დღეს ის აუცილებლად გაქრება, მით უმეტეს, ქართველებს

17 ალექსანდრე ქუთათელი, “რამდენიმე მოსაზრება ბარათაშვილზე”, *ლიტერატურა და ხელოვნება*, 15 (68), 1945 (მითითებულია წგ-დან: აკაკი ბაქრაძე, *თხზულებანი*, ტომი III, თბ.: ნეკერი/ლომისი, 2004, გვ. 323).

18 ამ თეორიათა ქართულ ლიტერატურაში ასახვის მხატვრულად განხილვა: როსტომ ჩხეიძე, *ქალდეას მონატრება*, თბ.: ლომისი, 2002, გვ. 26-70.

შორის, რომელთაც, ბუნებრივი, საუკუნოვანი თვისებით, “საიქიო და სულის უკვდავება არ სწამს”.

დაბოლოს, ალექსანდრე ქუთათელის შემოქმედებითს მემკვიდრეობაში, დეკანოზ იაკობ ფხაკაძის გარდა, მოთხრობიდან “გვალვა”, მოიპოვება კიდევ ერთი სასულიერო პირის სახე, – პროზაიკოსის მთავარ მხატვრულ ნაწარმოებში, მის ოთხწიგნიან რომანში “პირისპირ” (რომანის გამოქვეყნება დაიწყო 1930 წელს)¹⁹, თუნდაც არა როგორც უშუალოდ თხზულების პერსონაჟი, რომელიც მოქმედებს სხვა პერსონაჟთა შორის, არამედ როგორც თხრობის საგანი: წიგნში რამდენჯერმე საუბრობენ სახელგანთქმული მღვდელმთავრის, იმერეთის ეპისკოპოსის, გაბრიელის, შესახებ, – კერძოდ, მაშინ, როცა რომანის პერსონაჟები ქუთაისში თუ მის შემოგარენში აღმოჩნდებიან.

აღსანიშნავია, რომ ნაწარმოების მრავალრიცხოვან პერსონაჟთა უდიდეს ნაწილს ჰყავს ნამდვილი პროტოტიპები, რომელთა არსებობა ისტორიულად დასტურდება, მაგრამ ამ პროტოტიპთა სახელები თხზულებაში ოდნავ, დაახლოებით ან სრულიად შეცვლილია²⁰. თუმცა ეპისკოპოს გაბრიელ ქიქოძის (1825-1896) ნამდვილი სახელი რომანის ტექსტში უცვლელადაა შენარჩუნებული.

ნაწარმოების მთავარი გმირი, სტუდენტი კორნელი მხეიძე, ქუთაისში ბაგრატიის ტაძრის ნანგრევების დათვალიერებისას გადაეყრება იქაურ ბერს, რომელიც იმჟამად დარაჯად მსახურობს და პირველად სწორედ იგი ჩამოაგდებს სიტყვას გაბრიელის ირგვლივ:

ღმერთმა აცხონოს გაბრიელ ეპისკოპოსის სული. [...] იგი მეტად განათლებული, ჭეშმარიტად ღვთისმორწმუნე კაცი და ნამდვილი წმინდანი იყო²¹.

შემდგომ, კორნელი, მეგობარ მხატვართან, მიხა მაჭავარიანთან, ერთად, დედასთან ჩადის, მშობლიურ კარისმერეთში, – სოფლის სახელწოდება იგივეა, რაც “გვალვაში”, – და ამჯერად, იქაურ მეზობელ იონა ჩხეიძესთან²² საუბრისას, ეს დამხვედრი იხსენებს გაბრიელ

19 რომანის შესახებ ბოლოდროინდელ გამოკვლევათაგან: დიმიტრი თუმანიშვილი, “სახვითი ხელოვნება ალექსანდრე ქუთათელის რომანში “პირისპირ””, *ლიტერატურული ძიებანი*, XLI, 2021, გვ. 208-223; ავტორისეული დამოკიდებულება ასახულია მოკლედ: მერაბ ლალანიძე, “მცირედი სათქმელი დიმიტრი თუმანიშვილის ნარკვევის გამოქვეყნების გამო”, *იქვე*, გვ. 223-225.

20 რომანის პერსონაჟთა პროტოტიპების შესახებ: როსტომ ჩხეიძე, *ბედი პავლე ინგოროყვასი*, თბ.: ჩვენი მწერლობა, 2015, გვ. 84-85.

21 ალექსანდრე ქუთათელი, “პირისპირ”, წიგნი მესამე, წგ-ში: ალექსანდრე ქუთათელი, *თხზულებანი: 4 ტომად*, ტომი II, თბ.: საბჭოთა საქართველო, 1972, გვ. 188.

22 კარისმერეთელი იონა ჩხეიძე მთავარი მოქმედი პირია, ასევე, ალექსანდრე ქუთათელის ვრცელ მოთხრობაში “იონა და მანანა” – ალექსანდრე ქუთათელი, “იონა და მანანა”, წგ-ში: ალექსანდრე ქუთათელი, *თხზულებანი: 4 ტომად*, ტომი III, გვ. 278-367.

ეპისკოპოსს და თავის სიყმაწვილისდროინდელ შეხვედრას მასთან, მღვდელმოდღერის სიცოცხლის მიწურულს, როცა იგი უკვე სიკვდილის პირას იმყოფებოდა.

უნდა ითქვას, რომ ცნობილი ქართველი მღვდელმთავრის რომანისეული დახასიათება შესამჩნევად განსხვავდება მისი საზოგადოდ დამკვიდრებული სახისაგან (რომლის განმტკიცებაში გამორჩეული მნიშვნელობა მოიპოვა ილია ჭავჭავაძის განმაურებულმა სიტყვამ, წარმოთქმულმა გაბრიელ ქიქოძის დაკრძალვისას, გელათში²³): კერძოდ, ეპისკოპოსის მოგონებისას და მის შესახებ მსჯელობისას რომანის პერსონაჟები გამოთქვამენ თვალსაზრისს, რომ ცხოვრების დასასრულისას მას შერყეული ჰქონდა პირადი სარწმუნოება, რაც ცხადად უკავშირდება მის სულიერ დასნეულებას, მის მიერ სულიერი წონასწორობის დაკარგვას, რაც, რომანის ამ პერსონაჟის, იონას, გადმოცემით, შესამჩნევად ეტყობოდა ცნობილ სასულიერო პირს (“იგი დასნეულდა კიდევ და სულით დაავადების ნიშნები დაეტყო”²⁴; “სიკვდილის ჟამსაც კი არ მოვშორებულვარ მის სასთუმალს, თუმცა ძალიან ძნელი იყო ნახევრად შეშლილი კაცის შექცევა”²⁵).

უნდა ითქვას, რომ გადმოცემა გაბრიელის მშვიდგონიერი დაუძღურების ირგვლივ არ წარმოადგენს მწერლის გამოგონებას, – როგორც ჩანს, რომანისტი ამ შემთხვევისას ეფუძნება გარდაცვლილი მღვდელმთავრის ვრცელ და საფუძვლიან ბიოგრაფიას (ფაქტობრივად, დღემდე ერთადერთს), რომლის ავტორია დეკანოზი მელიტონ კელენჯერიძე²⁶.

კელენჯერიძის მიერ ეპისკოპოს გაბრიელის სიცოცხლის ბოლო თვეებისა და დღეების აღწერა აღსავსეა სურათებით, როცა იგი, უკვე სიკვდილს მიახლოებული, ვეღარ არკვევს თავის ადგილ-სამყოფელს, კარგავს გარემოს განცდას, დაულაგებლად და არეულად მეტყველებს, ვერ ჩერდება ერთ ადგილას და განუწყვეტლივ მიისწრაფვის სადმე სხვაგან²⁷.

23 ილია ჭავჭავაძე, “სიტყვა, თქმული გაენათის მონასტერში გაბრიელ ეპისკოპოსის დასაფლავების დღეს”, წგ-ში: ილია ჭავჭავაძე, *თხზულებათა სრული კრებული*: ოცტომად, ტომი XIII, თბ.: ილიას ფონდი, 2007, გვ. 214-219.

24 ალექსანდრე ქუთათელი, “პირისპირ”, გვ. 196.

25 იქვე.

26 მელიტონ კელენჯერიძე, *გაბრიელი, ეპისკოპოსი იმერეთისა (მისი დრო, ცხოვრება და მოღვაწეობა)*, ქუთაისი: ძმობა, 1913 (ხელახალი გამოცემა: მელიტონ კელენჯერიძე, *გაბრიელი, ეპისკოპოსი იმერეთისა (მისი დრო, ცხოვრება და მოღვაწეობა)*, 2006); შდრ., ასევე, მელიტონ კელენჯერიძე, *უკანასკნელი დღენი იმერეთის ეპისკოპოს გაბრიელისა*, ქუთაისი: ი. კილაძისა და ი. მელაძის სტამბა, 1903 (ხელახალი გამოცემა: მელიტონ კელენჯერიძე, *უკანასკნელი დღენი იმერეთის ეპისკოპოს გაბრიელისა*, თბ.: ცის ნამი, 2009).

27 აღსანიშნავია, რომ გაბრიელის სიკვდილისწინა აშლილობა უფრო მძაფრადაა აღწერილი კელენჯერიძის ადრეულ წიგნში (1903).

ეპისკოპოსის ბიოგრაფოსი – თავადაც სამღვდელო პირი ასე აღწერს მღვდელმთავრის აღსრულებას:

1896 წელს სიკვდილის სარეცელზე ერთი კვირის უსმელ-უჭმელი, პირგაულებელი და თვალბგაუხელი, ცნობადაკარგული და მოქვითინე ჭირისუფალთაგან გარეშემორტყმული, ამ ტირილზე უეცრად თვალებს აჭყეტს გიჟურად, საშინლად და რომ თავის წინ დაინახავს მოქვითინე, მორჩილად თავისსავე გაზრდილ ძმისწულს გიორგი ახვლედიანს, გაფოცებული ეკითხება მას:

– ვინა ხარ შენ?!

– შენი გაზრდილი გიორგი, ჩემო დილო ბატონო! უპასუხებს შეშინებული ყმაწვილი.

ხალხი განცვიფრებულია ამ სანახაობით.

– ჩემი ცოლ-შვილი სად არის, არ იცი?!

ხალხში ქვითინია. შეშინდა ყველა.

– სამოთხეში, ბატონო!

– სამოთხეშია?!.. ჰმ... კარგი, კარგი! რა კეთილი კაცი ყოფილხარ შენ!.. ამ სიტყვებზე ისევ დახუჭა თვალები და საუკუნოდაც!²⁸

მსგავსად, ოღონდ უფრო მოკლედ მოუთხრობს მსმენელებს ამ საბოლოო საუბრის შესახებ რომანში “პირისპირ” იონა ჩხეიძე (და არა მომაკვდავის ბიოგრაფიული ძმისწული):

მისი აღსასრულის უამიცი დადგა. ერთხელ ცნობადაკარგულმა მოხუცმა შემომხედა და ვერ მიცნო. საწოლზე წამოიწია და აღელვებით მკითხა: “მითხარი, სად არის ჩემი ცოლ-შვილი?” ცოლ-შვილის დარდი სტანჯავდა და არ ასვენებდა უბედურს. არც კი დაფიქრებულვარ, ისე მივუგე: სამოთხეში არის, ბატონო-მეთქი. უნდა გენახათ, როგორ გაბრწყინდა მანამდე შეძრწუნებული მისი სახე. თვალები სიხარულის ცრემლით აევსო და მითხრა: იცოცხლე და გაიხარე, რა კეთილი და ღვთისნიერი კაცი ყოფილხარ, შენგან ნამდვილი ადამიანი გამოვაო²⁹.

ცხადად ჩანს, რომ მწერალი თავის ამ თხრობას ეპისკოპოს გაბრიელის შესახებ, – თითქმის სიტყვასიტყვით, – აფუძნებს მისი ბიოგრაფოსის წიგნს. უნდა აღინიშნოს, რომ რომანის ტექსტშიც შენარჩუნებული სამოთხის რწმენის მომაკვდავისეული გაცხადება და, ასევე, სიხარულის განცდა როგორც მისი არსებობის, ისე მის ახლობელთა იქ

28 მელიტონ კელენჯერიძე, *გაბრიელი, ეპისკოპოსი იმერეთისა*, გვ. 49-50 (ხელახალი გამოცემა, გვ. 59); შდრ.: “– ჩემი ცოლ-შვილი სად არის, ჰკითხა ერთხელ სანახავად მოსულს გიორგი ახვლედიანს, რომელიც მასთან გაზრდილი იყო. – სამოთხეში, ბატონო, უპასუხა შეშინებულმა ყმაწვილმა. – ოჰ, რა კეთილი კაცი ყოფილხარ, რომ მანუგეშებ! ჩემი ცოდვებისათვის დამსაჯა ღმერთმა, ჩემი ცოდვებისათვის” – მელიტონ კელენჯერიძე, *უკანასკნელი დღენი იმერეთის ეპისკოპოს გაბრიელისა*, გვ. 20 (ხელახალი გამოცემა, გვ. 20).

29 ალექსანდრე ქუთათელი, “პირისპირ”, გვ. 196-197.

ყოფნის გამო საფუძველს აცლის მწერლის ვარაუდს, თითქოს მღვდელმთავარი სიკვდილის წინ დაეჭვებით აღიქვამდა მიღმიერი სამყაროსა თუ სულის მარადიულობის სინამდვილეს.

ახლობლებთან საუბრისას სტუდენტ კორნელი მხეიძეს ებადება შეკითხვა, შესაძლოა თუ არა გაბრიელს, როგორც მეცნიერს, პროფესიონალ მკვლევარს, განმარტებული ფსიქოლოგიური ნაშრომის ავტორს, ერწმუნა ქრისტიანული სარწმუნოების ჭეშმარიტებანი: “ნეტავ, ღმერთი, ქრისტეს აღდგომა, სამოთხე და უკვდავება თუ სწამდა გაბრიელს”³⁰, – კითხულობს იგი იჭვნეულად.

თავის მხრივ, იონა ჩხეიძეც, საკუთარ სიყმაწვილისდროინდელ მოგონებებზე დაყრდნობით, არაა დაჯერებული, შეინარჩუნა თუ არა რწმენის სიმტკიცე ეპისკოპოსმა გაბრიელმა სიცოცხლის ბოლომდე: “ვერ გეტყვი, გაბრიელ ეპისკოპოსს მართლა სწამდა თუ არა ღმერთი, ადამიანის სულის უკვდავება და სამოთხე”³¹.

მაგრამ ისიც უნდა ითქვას, რომ ეს სავარაუდო ბზარი, გაჩენილი მოხუცი გაბრიელის ქრისტიანულ აღმსარებლობაში მისი მიხრწნილების ჟამს, აღწერილი მწერლის (და არა ბიოგრაფოსის!) მიერ, სრულიად განსხვავდება დეკანოზ იაკობ ფხაკაძის შეგნებული ურწმუნოებისაგან, რაც თაღლითურად, თვალთმაქცურადაა შეფარული უცხო თვალთაგან და თანაც იმგვარად, რომ მორწმუნე თანასოფლელებს იგი გულწრფელად მიაჩნიათ წმიდანად. ამდენად, რომანისეული ეპისკოპოს გაბრიელის ეს რელიგიური ჭოჭმანი, მით უმეტეს, დამძიმებული მისი მშვიინვეიერი აშლილობით, არანაირად არ გამოხატავს რამენაირ უზნეობასა თუ ცბიერებას, ან თუნდაც ტყუილს ირგვლივ მყოფთა მიმართ. ამ მხრივ, მწერალი შეუბღალავად ტოვებს გაბრიელის დამკვიდრებულ სახეს, აღბეჭდილს პიროვნული უმწიკვლოებით³².

თუმცა კორნელი მხეიძეს, საერთოდ, წარმოუდგენლად მიაჩნია, რომ მეცნიერული ხედვა და რელიგიური რწმენა შესაძლებელია უთავსდებოდეს ერთმანეთს და, მისი აზრით, ეს ორი განზომილება ვერც გამთლიანდებოდა გაბრიელის პიროვნებაში. თავის ამ თვალსაზრისს იგი ამგვარი დაჟინებით გამოთქვამს, როცა მიმართავს საკუთარ დედას:

გაბრიელი ხომ განათლებული, ფსიქოლოგიის დარგში მომუშავე კაცი იყო! შეუძლებელია, ღრმად არ ეფიქრა მას სიცოცხლისა და სიკვდი-

30 იქვე, გვ. 197.

31 იქვე, გვ. 198.

32 შდრ.: “მართლაც საკვირველია ეს პირი; იგი სულ მოკლე დროს გადაიქცა ხალხურ გმირად და ცოტა ხნის შემდეგ, ვგონებ, საარაკოდაც შეიქნეს იგი, როგორც თამარ დედოფალი. ბევრი რამ საგულისხმოა მაზე დაცული ხალხის ხსოვნაში” – მელიტონ კელენჯერიძე, *გაბრიელი, ეპისკოპოსი იმერეთისა*, გვ. 36 (ხელახალი გამოცემა, გვ. 49).

ლის, სიზმრების, ხორცისა და სულის შესახებ. ბოლოს და ბოლოს ამ საკითხებზე ფიქრმა მიიყვანა ამქვეყნად არსებული ყველა ხალხი ღმერთისა, იმქვეყნიური ცხოვრებისა და ადამიანის სულის უკვდავების იდეამდე. [...] მაგრამ შეუძლებელია ისეთ მეცნიერ კაცს, როგორც გაბრიელი იყო, სწამებოდა ის, რასაც ქრისტიანობა ქადაგებს: ადამიანის აღდგომა და სამარადჟამო ცხოვრება, სულის უკვდავება და სამოთხე. როგორც თვით ქრისტეს აღდგომა, აგრეთვე ქრისტეს მიერ მკვდართა აღდგინება ზღაპარია, რომელსაც სავსებით აბათილებს თანამედროვე მეცნიერება. [...] როგორ შეეძლო გაბრიელს, მეცნიერების, ფსიქოლოგიის დარგში მომუშავე კაცს, სულის უკვდავება, მკვდართა აღდგომა სამოთხეში მათი გადასახლება ერწმუნებია?³³

ყურადღების მიღმა არ უნდა დარჩეს, რომ მსჯელობა სარწმუნოებისა და მეცნიერების დაპირისპირების ირგვლივ რომანში უკავშირდება სწორედ ეპისკოპოს გაბრიელის სახელს, რომლის შესახებ ილია ჭავჭავაძის ეს სიტყვები შეუძლებელია არ სცოდნოდა რომანის ავტორს:

მთელი მოძღვრება აწ განსვენებულის სახელოვანის მღვდელმთავრისა რომ აიღოთ, ძნელად იპოვით მაგალითს, რომ მეცნიერება გაეწიროს სარწმუნოებისათვის, ან სარწმუნოება – მეცნიერებისათვის. პირიქით, იგი სარწმუნოებას ამეცნიერებდა და მეცნიერებას ასარწმუნოებდა, თუ ასე ითქმის³⁴.

ილიასეული ეს შეხედულება ალექსანდრე ქუთათელს, ჩანს, მეტად საკამათოდ მიაჩნდა. იქ, სადაც მეცხრამეტე საუკუნის მწერალი ორი სივრცის შეთანხმებასა და შერწყმას ხედავდა, მეოცე საუკუნის რომანისტიკისათვის შეუთანხმებლობისა და დაპირისპირების ასპარეზი აღმოჩნდა. ღირსშესანიშნავია, რომ თავიანთი ამდენად განსხვავებული თვალსაზრისების გადმოცემა ორივე შემოქმედმა ეპისკოპოს გაბრიელის მაგალითით სცადა.

კორნელი მხეიძის თვალსაზრისით, გაბრიელის პიროვნულმა გაორებამ, რაც გარდაუვალად უნდა აღმოცენებულიყო მეცნიერებისა და სარწმუნოების შეთავსების მცდელობისას, სულიერად გატეხა მღვდელმთავარი, – განსაკუთრებით, მისი ცხოვრების დაწრეტისას: “ტანჯვამ და მწუხარებამ, უკვდავების ძიებამ და ეჭვმა დაასწულა იგი”³⁵.

33 ალექსანდრე ქუთათელი, “პირისპირ”, გვ. 197-198.

34 ილია ჭავჭავაძე, “სიტყვა, თქმული გაენათის მონასტერში გაბრიელ ეპისკოპოსის დასაფლავების დღეს”, გვ. 216.

35 ალექსანდრე ქუთათელი, “პირისპირ”, გვ. 198; თვალსაჩინოა, რომ ეპისკოპოსის სიკვდილის მიზეზების მწერლისეული ძიება, რომელიც სულიერ განზომილებას არ სცდება, სავსებით განსხვავდება ბიოგრაფოსის სამედიცინო შეფასებისაგან: “ბოლოს იგონებდა სინანულით პეტერბურგში დასწვლულს ბუასილით, რომელმაც მთელი სიცოცხლე მოუწამლა და მის სიკვდილზედაც დიდი გავლენა

სტუდენტი ვერ იჯერებს, რომ ეპისკოპოს გაბრიელს შეეძლო ბოლომდე ერწმუნა რელიგიური მოძღვრება, რაც, საერთოდ, – როგორც მას მიაჩნია, – გამოგონილია ადამიანების სამართავად თუ დასაშოშმინებლად (ამ შემთხვევისას, როგორც ჩანს, იგი იზიარებს მარქსისტულ შეხედულებას რელიგიის წარმოშობისა და დანიშნულების შესახებ, – შესაბამისად, მოულოდნელი არ უნდა იყოს, რომ სხვა გარემოებისას მას ასე მიმართავენ: “ტყუილად არ გიწოდებენ შენ ბოლშევიკს”³⁶):

რელიგია ილუზიაა! ღმერთი, საიქიო, სულის უკვდავება და სამოთხე სიკვდილის შიშით შეძრწუნებული ხალხის დასამშვიდებლად არის მოგონილი. გაბრიელ ეპისკოპოსს, ეტყობა, სწამდა და არცა სწამდა სულის უკვდავება³⁷.

რომანის არა მარტო მთავარ მოქმედ პირს, არამედ, სავარაუდოდ, თავად რომანის ავტორსაც მიაჩნია, რომ რელიგია ვერანაირად ვერ გაძლებს მეცნიერული თუ ტექნიკური მიღწევების პირისპირ, რადგან ცოდნის გაღრმავება და გაფართოება სავსებით გააუქმებს სულის უკვდავების რწმენას, რითაც ბოლო მოეღება სარწმუნოების საჭიროებას ადამიანთა დასამშვიდებლად:

[რელიგია] ველარ აკმაყოფილებს თანამედროვე ეპოქის რეალისტურ მსოფლმხედველობაზე აღზრდილ გონებას. თანამედროვე მეცნიერებისა და ტექნიკის მიღწევები სრულიად აბათილებენ ადამიანის სულის უკვდავებაზე გავრცელებულ ზღაპარს³⁸.

ამ მოსაზრებით, დადგება დრო, როცა რელიგიური შეხედულებები ველარ შეძლებს ადამიანთა აზრებისა და ქმედებების მართვას, ისევე როგორც რელიგიის წარმომადგენელი ველარ მოახერხებენ თავიანთი ძალაუფლების დამყარებას ადამიანებზე.

ეპისკოპოს გაბრიელის გახსენებისა და მას მოდევნებული მსჯელობის შედეგად სარწმუნოებისა და მეცნიერების ურთიერთობის ირგვლივ, რომელშიც რომანის რამდენიმე მოქმედი პირი მონაწილეობს, გაჩნდება აზრი, რომ წამოჭრილი საკითხები იმდენად მნიშვნელოვანი და მიმზიდველია, შესაძლოა, საგანგებო მხატვრული ნაწარმოების საგნადაც კი გამოდგეს, ხოლო ამგვარ საქმეს – თუნდაც მოთხრობის შექმნას – შესთავაზებენ კიდევ დამწყებ მწერალს, კორნელი მხეიძეს: “შეიძლება მოთხრობა დასწერო”³⁹.

იქონია” – მელიტონ კელენჯერიძე, *გაბრიელი, ეპისკოპოსი იმერეთისა*, გვ. 30 (ხელახალი გამოცემა, გვ. 41).

36 ალექსანდრე ქუთათელი, “პირისპირ”, გვ. 194.

37 იქვე, გვ. 198.

38 იქვე.

39 იქვე, გვ. 199.

კორნელი არ ეწინააღმდეგება ამ მოწოდებას, თუმცა მიიჩნევს, რომ ასეთი ჩანაფიქრის ხორცშესხმას განსაკუთრებული უნარი სჭირდება:

გაბრიელის უკანასკნელი დღეები [...] მართლაც საინტერესო თემაა, მაგრამ იგი დიდად ნიჭიერ და ფართო გონების მქონე მწერალს მოითხოვს⁴⁰.

არაა გამორიცხული, რომ ალექსანდრე ქუთათელის რომანში – “პირისპირ” – პერსონაჟთა მიერ გამოთქმულმა სურვილმა რამდენადმე, თუნდაც შორეული გამოძახილი მაინც პოვა მწერლისავე მოთხრობაში – “გვალვა”.

40 იქვე.